

KATSAUS

Olli Poropudas

Miten Suomesta tuli Suomi?

Taloudellinen kasvu, taloudellinen kehitys, Suomen taloudellinen kehitys, taloudellisen kasvun tutkimusmenetelmät

VTT Olli Poropudas, itsenäinen tutkija, olli.poropudas@outlook.com

90

Muutama vuosi sitten ilmestyi lyhyen ajan sisällä kolme artikkelikokoelmaa, jotka kaikki pyrkivät omalla tavallaan vastaamaan kysymykseen, mitkä tekijät selittävät, että 1800-luvun köyhä periferiamaa Suomi on muuttunut yhdeksi maailman vauraimmista valtioista. Pertti Haapalan toimittama *Suomen rakennehistoria* (2018) valottaa rakennekuvausten avulla suomalaisen yhteiskunnan muutosta 1400-luvulta 2000-luvulle. Tavoitteena on löytää vaihtoehto Heikki Wariksen takapajuisuusteorialle. Tässä teos viittaa talouskasvuun, instituutioihin ja moderniin valtioon. *Juhani Koposen ja Sakari Saaritsan* toimittama *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi* (2019) tuottaa tulkintaa siitä, miten Suomi sai kiinni edellään olleet kehittyneet teollisuusmaat. Kirja käy vuoropuhelua kehitysteorioiden ja suomalaisen empiirisen historian tutkimuksen välillä. Tarkasteluajanjakso on pääasiassa 1800-luvulta nykypäivään, mutta ulottuu joissakin kohdissa 1500-luvulle. Jaana Laineen, Susanna Fellmanin, Matti Hannikaisen ja Jari Ojalan toimittama *Vaurastumisen vuodet* (2019) keskittyy tarkastelemaan Suomen talouden kehityksen viimeisintä vaihetta. Kirjan mukaan Suomi oli vielä 1960-luvulla köyhä maa, mutta viimeistään 2010-luvulla jäsen kansainvälisessä kultapossukerhossa. Menestyksen selitys löytyy institutionaalisesta kehityksestä, erityisesti 1980-luvun jälkeen toteutetusta sääteletalouden purkamisesta.¹

Vaikka teokset sisältävät avauksia myös uudempiin teemoihin, voidaan sanoa, että ne vetävät yhteen aikaisemman tutkimuksen tuloksia, ja tiivistävät viime vuosikymmenien taloushistorian sisällöllisen ja menetelmällisen valtavirran. Olen viime vuosina lukenut paljon taloudelliseen kasvuun ja kehitykseen liittyvää kansainvälistä teoreettista ja empiiristä kirjallisuutta. Sen pohjalta nousee joitakin kommentteja teosten tapaan vastata asettamiinsa kysymyksiin.

Ensimmäinen kommentti liittyy pyrkimykseen selittää Suomen menestys vain Suomen aineistolla. Voimmeko olla varmoja analyysin pätevydestä, jos emme vertaa Suomen polkua muiden maiden kehityksiin?² Vertailu voisi tuoda perspektiiviä Suomen sisäiseen tarkasteluun; vertailevassa menetelmässä vain kotimaisten lähteisiin nojaavan analyysin tärkeinä pitämät tekijät voisivat menettää

merkitystään ja nostaa esiin uusia näkökulmia. Suomea on jonkin verran verrattu muihin maihin, mutta niiden kohteeksi ovat valikoituneet etupäässä maamme kaltaiset menestyneet maat. Tärkeää olisi verrata Suomea myös epäonnistuneisiin tapauksiin; onnistuneet tapaukset voivat vahvistaa tulkintaa menestystekijöistä, mutta vasta vertailu epäonnistuneisiin yrityksiin voi seuloa esiin todelliset menestystekijät.

Vertailuperspektiivin puuttuminen selittänee teosten ristiriitaiset näkemykset Suomen kehitysuran poikkeuksellisuudesta. Toiset hehkuttavat ”Suomen ihmettä”, toisten mielestä Suomi on ollut aivan normitapaus. Itse olen taipuvainen kallistumaan jälkimmäiselle kannalle. Suomen erottaa harvalukuisesta onnistujista se, että se päässyt joukkoon muita myöhemmin.

Toinen kommentti liittyy siihen, mikä teoksista puuttuu. Suomen talouskasvu alkoi 1800-luvun puolivälin jälkeen. Teosten mukaan kasvun käynnisti teollistuminen, – teollisuus alkoi kasvaa ja maatalous supistua. Tarkastelusta sivuutetaan vähin äänin toinen tärkeä muutos, siirtyminen markkinatalouteen. 1800-luvulla Suomi oli tyypillinen traditionaalinen talous, jonka väestöstä valtaosa sai toimeentulonsa perinteisiä viljelymenetelmiä käyttävästä maataloudesta. Teknologian ja tuottavuuden taso oli matala, eikä motivaatiota niiden kehittämiseen ollut, koska maataloustuotteille markkinan muodostava kaupunki- ja teollisuusväestö oli pieni. Markkina kasvoi teollisuuden laajentuessa; maatalous kaupallistui ja sen myötä teknologian ja tuottavuuden taso kohosi. Suomi oli kuitenkin pitkään duaalitalousmaa; vielä 1930-luvulla reilusti yli puolet väestöstä sijoittui maatalouteen, jonka tuotteista vain puolet myytiin markkinoille.³ Suomen talouden kasvua ei selitä vain teollisuuden laajentuminen, vaan myös maatalouden kaupallistuminen ja sen tuottavuuden aivan huikea nousu.

Teosten kasvuselityksissä viitataan usein institutionaalisiin muutoksiin. Oudolta tuntuu, että kasvun kannalta tärkein institutionaalinen muutos – siirtyminen kapitalismiin – ohitetaan tai suorastaan torjutaan. Markkinatalous ei synnytä kasvua, vaan kasvun käynnistää sen kapitalistinen muoto. Kiinassa harjoitettiin laajaa markkinataloutta jo 1300-luvulta lähtien, mutta se ei johtanut teknologiseen edistykseen ja tuottavuuden nousuun.⁴ Vasta kapitalistinen kilpailu pakottaa jatkuvaan teknologian, uusien tuotteiden ja tuotantoprosessien kehittämiseen.⁵ 1800-luvun puolivälissä Suomessa vallitsi merkantilismi, joka esti markkinatalouden toiminnan edellytyksenä olevien tavaroiden, pääomien ja työvoiman vapaan liikkumisen, ja jossa teollisuuden ja käsityön harjoittaminen perustuivat monopoleihin ja etuoikeuksiin. Edellytykset kapitalismin kehitykselle loivat vasta vuosisadan lopun liberaaliset uudistukset. Tätä institutionaalista muutosta on kuvannut perusteellisesti Jukka Kekkonen väitöskirjassaan ”Merkantilismista liberalismiin”.⁶ Pidän valitettavana, että Kekkonen seminaali tutkimus saa vain vähäisiä mainintoja arvioituissa teoksissa.

Kolmas kommentti liittyy kirjojen tapaan tarkastella taloutta sektoreina. Taloudelliseen kehitykseen kuuluu työnjaon syveneminen, jonka toinen puoli on vaihdon ja toimialojen välisen riippuvuuden laajeneminen. Sektoritarkastelu liittyy tutkijoiden väliseen työnjakoon, yhdet ovat keskittyneet teollisuuteen, toiset maatalouteen, kolmannet palveluihin jne. Tämän sinänsä järkevän työskentelymetodin ei kuitenkaan pitäisi johtaa sen unohtamiseen, että kansantalous on ennen kaikkea toinen toisiinsa kytkeytyneiden toimialojen kokonaisuus, jossa kaikki riippuu kaikesta.

Räikeimmin tämä sektorikohtaisuus näkyy kasvuselitysten keskittymisenä teollisuuden tarkasteluun. Niissä maatalous näyttäytyy passiivisena sivustaseuraajana, jonka tehtävänä on tarjota teollisuudelle työvoimaa, markkinoita, raaka-aineita ja pääomaa. Sivuuun jää se Kaldorin ja Nurksen jo 1960-luvulla korostama seikka, että varsinkin kasvun käynnistymisen alkuvaiheissa maatalouden kehitys on taloudellisen kehityksen ja kasvun olennainen edellytys, – teollisuus voi kehittyä vain, jos maatalous kehittyi.⁷

Neljäs kommentti liittyy valtavirtaisen taloushistorian, nyt käsiteltävänä olevien kirjojenkin jokseenkin säröttömään väitteeseen, että Suomen talouspolitiikka, erityisesti ulkomaankauppapolitiikka on perustunut liberalismiin. ”Varauksellinen liberalismi” (*Vaurastumisen vuodet*, 296) on itse asiassa taloudellista nationalismia, oppi, jonka amerikkalainen Alexander Hamilton ja saksalainen Friedrich List kehittivät kehityksessään myöhästyneille maille kehittyneiden maiden kiinnittämiseksi. Taloudellinen nationalismi allekirjoittaa liberalismiin sitoutumisen markkinatalouteen, mutta toisin kuin se, se on valmis suojelemaan taloutta protektionismin ja valtiointervention avulla.⁸ Suomen taloudellinen ajattelu sai 1800-luvulta aina 1950-luvulle asti voimakkaimmat vaikutteensa saksalaisesta historiallisesta koulukunnasta. Kansantaloustieteen marginalistinen koulukunta sai jalansijaa vasta 1960-luvulla.⁹

Samanlaisen kohtelun kuin taloudellinen nationalismi saa J.V. Snellman. Snellmanista kerrotaan vain se, että hän ei hankkinut Suomeen riittävän nopeasti apua 1860-luvun nälänhädän lievittämiseksi. Tämä on urbaani legenda, joka on opetettu jokaiselle viime vuosikymmeninä taloushistoriaa opiskelleelle. Tietysti Snellman kuten moni muukin merkittävä päätöksentekijä teki virheitä. Tosiasia kuitenkin on, että 1800-luvulla ja senkin jälkeen hän oli ylivoimainen hahmo suomalaisessa talouspoliittisessa ajattelussa. Hänen vieroksumisensa ei kuitenkaan liittynyt niinkään nälänhätään kuin siihen, että hän oli suomalaisen kapitalismin keskeinen synnyttäjä vaatiessaan taloudellisen nationalismiin oppien mukaisesti elinkeino- ja muita porvarillisia vapauksia merkantilististen rajoitusten sijaan.

Viides kommentti liittyy Suomen mallin käytettävyyteen kehitysmaiden kehityssponnisteluissa. Tähän suomalainen taloushistoria ja tarkastelussa olevista teoksista erityisesti *Nälkämaa* on ottanut kielteisen kannan: kehitysmaat eivät pääse eteenpäin Suomen opeilla. Keskeisin kysymys tietysti on, mitkä tekijät selittävät Suomen menestyksen? Tästä taloushistorioitsijoilla on useita mielipiteitä. Eniten kannatusta on saanut vientivetoinen kasvu: Suomi on kehittynyt ja kasvanut viemällä maan runsasta luonnonvaraa puuta, raakana tai jalostettuna maailmanmarkkinoille. Miksi kehitysmaat eivät voi viedä omia luonnonvarojaan? Koska kansainväliset sopimukset estävät sen. ”Kysymys ei ole siitä, mitä kehitysmaiden itse tulisi tehdä, vaan myös siitä, mitä kansainväliselle järjestelmälle tulisi tehdä, jos kehitysmaiden kehityspyrkimyksiä halutaan tukea” (*Nälkämaa*, 382).

Vientivetoisen kasvun selitys ontuu siinä, että metsäteollisuus on muodostanut korkeimmillaankin vain kolmanneksen teollisuuden tuotannosta ja pitkällä aikavälillä koko bruttokansantuotteesta vientiin on mennyt vain neljännes. Valtaosa maan taloudellisesta tuotannosta on myyty kotimarkkinoille, jonka pääosan on muodostanut maatalous. Teollisuuden kasvu on perustunut maatalouden ostovoiman kasvuun ja se puolestaan elinkeinon tuottavuuden nousuun.

Tiede pyrkii yksinkertaisiin selityksiin. Taloudellisessa kehityksessä ja kasvussa kyse on toinen toisiaan seuraavien ja ehdollistavien tekijöiden muodostamasta ketjusta, eikä mikään yksittäinen tekijä ei ansaitse tulla nostetuksi ketjusta ja laitetuksi erilleen tapahtuneen kehityksen syyksi. Puunjalostusteollisuus ja sen vienti ovat vaikuttaneet paljon Suomen taloudelliseen kehitykseen, mutta niin ovat siirtyminen markkinatalouteen kuin talouspolitiikkakin. Mutta jos joku tärkein yksittäinen tekijä halutaan nostaa tästä ketjusta, niin se on ulkomaisen teknologian ja laajemmassa mielessä ulkomaisen tiedon ja tietämyksen käyttöönotto. 1800-luvun lopussa maahan syntyi tekstiili- ja vaatetus-, elintarvike-, puunjalostus-, kemian ja koneteollisuutta, kaikki ulkomaisen teknologian varaan. Kansainvälistä osaamista hyödynnettiin myös maataloudessa: vuoroviljely, rehut, karjanjalostus, ruokintamenetelmät, eläinsuojat, lannoitteet, siemenet, maatalous- ja meijerikoneet. Ja vaikka Suomi on myöhemmin pystynyt tuottamaan omia teknologisia innovaatioita, valtaosa niistä tulee edelleen kansainvälisistä lähteistä.

On tietysti totta, että kehittyneiden maiden itsekkyyks rajoittaa kehitysmaiden luonnonvarojen vientiä. Toisaalta maailmantaloudessa on monia esimerkkejä maista, jotka ovat kansainvälisistä

rajoituksista huolimatta pystyneet lyhyessä ajassa karistamaan kehitysmaastatuksen (Japani, Etelä-Korea, Taiwan, Kiina). Kehitysmaiden ongelmien syitä tulisi etsiä myös politiikasta, poliittisesta järjestelmästä, poliittisten johtajien viimekätisistä pyrkimyksistä ja niitä palvelevasta talouspolitiikasta.

Nykyinen taloushistorioitsijoiden sukupolvi on viime vuosina eläkkeelle jääneiden tutkijoiden kouluttama. Suuri osa eläköityneistä tutkijoista aloitti uransa 1960- ja 1970-lukujen uusmarxilaisten ideoiden ilmapiirissä. Uusmarxilaisuus ei ole marxilaisuutta, vaan Marxin keskeisten ideoiden kieltämistä. Vaikka Marx pyrki kapitalismin kumoamiseen, hän korosti kapitalismin edistyksellistä, työn tuottavuutta kohottavaa luonnetta. Hänen mielestään länsimaiden imperialismi oli omiaan tuomaan edistystä myös kehittymättömiin maihin murtamalla niiden talouden traditionaalisen luonteen. Uusmarxilaisuus näkee kapitalismin kehityksessä vain sen negatiiviset puolet, riiston, vaurauden ja vallan keskittymisen, eriarvoisuuden kasvun ja suhdannevaihtelut, kansainvälisissä suhteissa imperialismi, riiston ja alikehityksen kehittämisen.¹⁰ Merkittävin tässä hengessä kirjoitettu uusmarxilainen tutkimus on vuonna 1979 julkaistu *Suomalainen kapitalismi*.¹¹

Arvioidun kolmen teoksen ajattelumaailma muistuttaa huomattavassa määrin uusmarxilaista kapitalismitutkimusta, ennen kaikkea siinä, että ne sivuuttavat perinteinen–moderni -dikotomian, vähättelevät institutionaalista siirtymistä markkinatalouteen ja kapitalismiin, ja pitävät kehitysmaiden kehityksen suurimpana ongelmana kapitalistista maailmanjärjestystä. Ne eivät kuitenkaan sorru *Suomalaisen kapitalismin* negatiiviseen kehityskuvaan, vaan myöntävät toteutuneen historian edistyksellisyyden ja pyrkivät vilpittömästi etsimään selitystä Suomen onnistumiselle. Luonteva keskitie säilyttää keskeiset uusmarxilaiset ideat ja samalla hyväksyä toteutunut myönteinen kehitys on ollut siirtyminen operoimaan valtavirtaisen kansantaloustieteen käsitteillä. Ne ottavat markkinatalouden annettuna, jolloin kysymykset siirtymästä traditionaalisesta moderniin ja kapitalismin roolista taloudellisen kasvun ja kehityksen aikaansaamisessa voidaan unohtaa. Kylkiäisenä tulee kansantaloustieteen matemaattisiin malleihin soveltuva mekaaninen sektorikohtaisuus, usko talouspolitiikan taloudellisiin motiiveihin sekä taloudellisen kasvun näkeminen ”teollistumisena”.

-
- ¹ Pertti Haapala (toim.) *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Vastapaino, 2018. 339 s.; Jaana Laine, Susanna Fellmann, Matti Hannikainen ja Jari Ojala (toim.) *Vaurastumisen vuodet. Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen*. Gaudeamus, 2019. 348 s.; Juhani Koponen ja Sakari Saaritsa (toim.) *Nälkämäasta hyvinvointivaltioksi. Suomi kehityksen kiinniottajana*. Gaudeamus. 2019. 463 s.
- ² Vrt. Bloch, Marc. "Toward a Comparative History of European Societies", teoksessa Lane Frederic C. & Jelle C. Riemersma (toim.) *Enterprise and Secular Change. Readings in Economic History*. George Allen and Unwin Ltd., London 1953, 505.
- ³ Mauranen, Tapani. "Maataloustuotteet kauppatavarana - arvioita kauppaan tulleiden kotimaisten maataloustuotteiden määrästä 1870-luvulta II maailmansotaan", teoksessa *Uutta maataloushistoriaa*. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tiedonantoja, Helsinki 1985, 39.
- ⁴ Huang, Philip C. A Reply to Ramon Myers. *The Journal of Asian Studies* 50:3 (1991), 629–633. Doi: <https://doi.org/10.2307/2057564>.
- ⁵ Araghi, Fashad A. 1988. The Concept of Development: Smith and Marx Revisited. *Sociological Spectrum* 8: 4 (1988), 371–389. Doi: <https://doi.org/10.1080/02732173.1988.9981866>.
- ⁶ Kekkonen, Jukka. *Merkantilismista liberalismiin. Oikeushistoriallinen tutkimus elinkeinovapauden syntytaustasta Suomessa vuosina 1855–1879*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 172, Vammala 1987.
- ⁷ Kaldor, Nicholas. *Strategic Factors in Economic Development*. Cornell University. New York 1967. Nurkse, Ragnar. "Balanced and Unbalanced Growth", teoksessa Gottfried Haberler & Robert M. Stern (toim.) *Equilibrium and Growth in the World Economy. Economic Essays by Ragnar Nurkse*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1961, 241–259.
- ⁸ Gilpin, Robert with the assistance of Gilpin, Jean M. *The Political Economy of International Relations*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1987, 31–49; Szporluk, Roman. *Communism and Nationalism. Karl Marx Versus Friedrich List*. Oxford University Press, New York – Oxford 1988.
- ⁹ Linnamo, Jussi & Paunio, Jouko. "O-ryhmän vaiheet ja ideat – keskipitkä oppimäärä varttuneille lukijoille", teoksessa Suvanto, Antti & Vesikansa, Jyrki (toim.) *Modernismi taloustieteessä ja talouspolitiikassa. O-ryhmän kirjoituksia ja kirjoituksia O-ryhmästä*. Kansantaloudellinen yhdistys, Gaudeamus. Helsinki 2002, 11–34.
- ¹⁰ Desai, Meghnad. *Marxin kosto. Kapitalismin uusi nousu ja valtiokeskeisen sosialismin kuolema*. Gaudeamus, Helsinki University Press, Helsinki 2008, 22, 193, 290–291.
- ¹¹ *Suomalainen kapitalismi. Tutkimus yhteiskunnallisesta kehityksestä ja sen ristiriidoista sodanjälkeisessä Suomessa*. Love Kirjat, Helsinki 1979.